

Vitomil Zupan, uredil Aleš Berger

(Ljubljana: Nova revija, 1993, Zbirka Interpretacije)

Po zbornikih, posvečenih Marjanu Rožancu in Gregorju Strniši, so se sodelavci Nove revije odločili za knjigo, ki skuša po besedah urednika Aleša Bergerja »s kar največ zornih kotov evidentirati in osvetliti opus vitalističnega iskalca avtentičnosti in neprizanesljivega 'zasledovalca samega sebe' — Vitomila Zupana.«

Zbornik uvaja prispevek akademika Janka Kosa *Zločin in kazen Vitomila Zupana*. Kos izhaja iz predpostavke, da sodi Zupan med pisatelje, katerih literaturo je nemogoče ločiti od osebne življenjske zgodbe, saj so se celo bralci za njegovo zasebno ali napol javno življenje zanimali prav toliko kot za njegovo književnost. Po Kosu je prvi vtis, ki se odpira razgledu po Zupanovi biografiji, vtis o izjemni vitalnosti, ki se razodeva tako v telesni (čezmerna seksualnost) kot v duhovni sferi (nenasitna bralna strast). Nadalje opisuje Janko Kos nekatere dejavnike Zupanove spolnosti, ki jih dopolnjuje z odlomki iz Javorškovega spominskega dela *La mémoire dangereuse*. Spolna slast je postala samostojna vrednost v pisateljevem razumevanju življenja in ne zgolj volja do moči. Kasneje pa razmerje do spolnosti prehaja v območje ironije ali elegične nostalgije. Vendar je Zupanov človek s svojo spolno močjo nasproti sočloveku, s katerim se meri v moči, zmeraj sam. V nadaljevanju je govora tudi o Zupanovem nenaklepem uboju in njegovem odmevu v njegovih delih, o dogodku torej, ki je povzročil, da Zupan ostaja uklet v nesmisel svojega »zločina in kazni«.

Alenka Koron je v svojem prispevku *Nemirno iskanje moderne proze* raziskovala Zupanovo pripovedništvo do *Menueta za kitaro*.

Koronova je zlasti natančno obdelala prvi Zupanov roman *Tah*, ki je izšel pod naslovom *Zasledovalec samega sebe*, v katerem dramatični zločin na začetku vzbuja asociacije na Poeja,

Dostojevskega in Gida, vendar Zupan ne razpira etičnih, idejno vrednostnih vidikov problema. Roman *Klement* pa je žanrsko bolj heterogen, saj se v delu ljubezenski roman z melodramatskimi poudarki meša z konverzacijskim in kriminalnim romanom, celo z grajsko kroniko in (drobno)meščanskim romanom. Vrhunec prvega romanopisnega obdobja po Koronovi predstavlja ironičen roman *Tajsi — blisk v štirih barvah*, ki je izšel s spremenjenim naslovom *Potovanje na konec pomladi*, in vzbuja asociacije na *Voyage au bout de la nuit* Louisa-Ferdinanda Célinea. Alenka Koron je mnenja, da je primerjava s tem francoskim romanopiscem, pri katerem gre za groteskno potovanje junaka skozi najbolj zavržene postaje človekovega tostranskega bivanja, za Zupana precej laskava, saj je njegova skepsa blažja, hkrati tudi njegovo eksperimentiranje z jezikom ni tako radikalno kot pri Célinu.

Nadalje zanima Koronovo Zupanovo prozno ustvarjanje, ki je bilo objavljeno tik po koncu vojne. Gre večinoma za zgodbe, ki so pisane realistično, z značilnim smislom za veristični detajl. Napovedujejo kasnejši *Menuet za kitaro*, v katerem vidi Koronova tudi izročilo pikaresknega romana. Pomembna je avtoričina ugotovitev, da Zupanov slog v *Menuetu* ni bistveno drugačen od zgodnejših del, le da je v tem romanu razvejan, radikaliziran in osvobojen.

Na Zupanovo medvojno ustvarjalnost se navezuje tudi članek *Kako pisati ideološki kič in pri tem uživati?* Marjana Dolgana, ki uvodoma predstavi ideologijo partizanske »šole kreativnega revolucionarnega, antiburžjskega pisanja«, ki je terjala agitacijske verze in propagandne skeče. Zlasti s slednjim žanrom se je srečal »partizanski dramatik po naročilu« — Vitomil Zupan. Pisatelj se je sicer podredil predpisanim šablonam v agitkah, ki so z današnjega vidika ideološki kič, čeprav ni mogoče v njih

prezreti sledi poznejšega samosvojega literarnega sveta.

Medtem ko je Tomaža Toporišiča zanimala Zupanova tragedija *Ladja brez imena*, ki je kot izrazito alegorična drama z zapleteno strukturo izraziti novum petdesetih let slovenske dramatike, pa se je Denis Poniž srečeval s poezijo Vitomila Zupana. Čeprav je pisatelj objavil le eno pesniško zbirko (*Polnočno vino*, 1975), se je vendar vse življenje ukvarjal tudi s poezijo. Njegova lirika se nam po Ponižu kaže kot integralni del njegove literature; čeprav jo dopolnjuje ali dodatno pojasnjuje.

Manca Košir v prispevku *Ženska pokaži, kdo sem* ocenjuje Zupanovo osebnost še s feminističnega vidika. Izhajajoč iz Scholesove predpostavke, da »je arhetip celotne književnosti spolni akt«, Koširjeva ugotovi, da je pisanje za Zupana užitek, pričakovanje, zadrževanje in radost orgazma. S pisateljskim Erosom bi rad pregnal Thanatos in se zapisal v večnost. Manca Košir analizira Zupana tudi v luči dela *Sexual personae*, v kateri avtorica Camille Paglia zapiše, da so hormoni naša vez s pogansko naravo, kar lahko sovпада z Zupanovim zanimanjem za prvinski, naravni človekov svet.

Članek Mance Košir v marsičem dopolnjuje spominski prispevek *Vitomil, Vitomil — moški, ki me ni prizadel*, ki ga je napisala pisateljeva sopotnica Ifigenija Simonovič. V članku, ki ga sestavlja več anekdot o pisatelju, avtorica dodobra oriše pisateljev odnos do žensk, družine, politike in življenja. Tone Pavček pa opisuje svoje založniške izkušnje z izdajanjem Zupanovih romanov in s tem razkriva usodo nekaterih pisateljevih del.

Prispevek Gorana Schmidta *Zlodej v mestu* razkriva Zupanove zgodbe, ki jih je pisal kot filmske scenarije, po katerih je bilo posnetih šest celovečercerov. Po Schmidtu jih je mogoče razdeliti v pet tematskih sklopov: vojni, pustolovsko-akcijski, psihološki trilerji, satirični in filozofski sklop. Najpomembnejši film vojnega opusa je *Pet minut raja*, v katerem je mogoče zaznati bipolarnost Zupanove politične antropologije — uživa v vojni in je strastno zoper njo. S scenarijem *Kranjec v Parizu*, satirično refleksijo dveh civilizacij, kultur in mišljenj pa je Vitomil Zupan anticipiral Lipschuetzev film *Krapačuk*. Svojemu članku je Goran Schmidt

dodal bibliografijo filmskih in televizijskih scenarijev.

Vilmo Štritof so zanimale zlasti Zupanove radijske igre. Po njenem mnenju je pisatelj nedvomno pomemben za zgodovino in razvoj slovenske radijske igre, saj je v tovrstno produkcijo vnesel tri bistvene elemente: kozmopolitizem v snovi, tematiki in novih dramaturških prijemih.

Omeniti velja tudi prispevek Vladimirja Bitija *Protislovna ideologija izvirnosti*, v katerem je avtor na izviren način očrtal Levitanovo pot od vklejenega Prometeja do modreca, ki ponuja svojemu naslovljencu kot »sojetniku neumnosti sveta, v kateri živiva«, odrešilni ključ za razumevanje njegovega lastnega izrojenega, zaslužjenega okolja. Hkrati pa je junak tudi kronist, ki brez ovinkarjenja in zamud opisuje dogodke in pojave, ki se zdijo povprečnemu meščanskemu okusu nespodobni ali celo ostudni. Temeljno vprašanje Vladimirja Bitija je, ali se navsezadnje v takšnih okoliščinah tudi kronistovo jamstvo za izvirnost in resničnost ne sprevača v domiselno manipulacijo.

Zbornik prispevkov o Vitomilu Zupanu je gotovo izčrpno delo, saj na Slovenskem še ni izšla knjiga, ki bi osvetljevala pisateljev opus tako natančno in interdisciplinarno. Čeprav je na ljubljanski slavistiki kar 8 diplomantov zagovarjalo svoje diplomske naloge iz Zupanovih del in čeravno sta na Oddelku za primerjalno književnost leto dni po romanopisčevi smrti kar dve študentki raziskovali vzporednice med Zupanom in Célinom ter erotično literaturo Henryja Millerja, je literarna zgodovina z redkimi izjemami tega samosvojega pisca skoraj dosledno zapostavljala. Leta 1984 je sicer v zbirki Hram izšla Zupanova mojstrovina *Menuet za kitaro* s spremnima študijama Aleša Bergerja in Urszule Kowalske. Medtem ko je Berger to delo razglasil za »najsilovitejše pisateljsko dejanje Vitomila Zupana«, pa je Kowalska raziskovala Menuet v luči Lotmanovega komunikacijskega modela, poudarjajoč, da »gre za eno največjih knjig slovenske in evropske književnosti«.

Aleš Berger, Zupanov kronist izpred desetih let, je tudi tokrat uredniško nalogo opravil uspešno, saj prinašajo prispevki poglede na Zupanovo ujetost med resnični zločin in kazen, razkrivajo zgodnje dejavnike, ki so izoblikovali Zupanov pozni partizanski roman, odstirajo nekatere pi-

